

ראש השנה מצוות השופר

מבוא

ראש השנה נקרא "ברהן סרקה", ובעברית "זריחת האור", הוא אור השנה החדשה. זוהי זריחת האור הראשון, שברא ה' אלוקים במעשה בראשית. על פי מנהגה של הקהילה, השנה מתחילה בחודש ניסן, כפי שנאמר בתורה. ראש חודש ניסן ראשון וראש הוא לכל חודשי השנה. עם זאת, הקהילה מאמינה שתחילת בריאת העולם והאדם היתה בתשרי ולא בניסן. שמו הנוסף של ראש השנה הוא "תזכר אברהם" כלומר זכירת אברהם, שכן על פי המסורת של הקהילה עקדת יצחק היתה בראש השנה. בערב החג כולם ירדו לנהר, לרחוץ, לטבול ולהיטהר לקראת החג. לאחר הטבילה לבשו בגדי לבן או בגדים אחרים, חדשים או מכובסים, וקבלו את החג. בשמחה וברעדה צעדו כולם לבית הכנסת (מסגיד). למחרת היום מוקדם בבוקר היו מתכנסים בבית הכנסת, במרכז הכפר, ומתחילים בתפילת הבוקר. ביום זה נהגו הכהנים לקרוא בספר מיוחד הנקרא אצל הקהילה "גדלה אברהם". הספר מספר על מותו של אברהם אבינו. מיד לאחר תפילת הבוקר היו יוצאים לחצר בית הכנסת ושם קידשו הכהנים על "מסוואית" (לחם מיוחד הנאפה לכבוד חג ראש השנה), ולאחר הקידוש הכהנים בצעו מהפת וחילקו לקהל. מיד בתום הטקס כל אחד הלך לביתו לסעוד את סעודת החג. כך עבר לו יום ראש השנה בתפילה, בסעודה ובלימוד תורה עם הכהנים. יום ראש השנה אסור במלאכה בשדה, ברם מלאכות הקשורות לחצר הבית – כגון הכנת אוכל והבערת אש לצורך בישול – לא נאסרו. בצאת החג התחילו ההכנות לקראת עשרת ימי תשובה.

מדוע אין תוקעים בשופר לפי מנהג העדה?

האם מצוות התקיעה בשופר בכל אתר ואתר הינה הלכה למשה מסיני או מדרש הלכה של חז"ל? לעיתים עיון במסורת העדה מלמדת רבות על אופן התפתחותה של התורה שבעל פה.

סיכום הדיון: מצוות השופר התפתחה לאורך הדורות. מהמקדש לגבולין.

התורה אינה מצווה במפורש על תקיעת שופר בראש השנה אלא מצווה "יום זכרון תרועה יהיה לכם". היעדר מצוות השופר בולטת גם בתיאור ראש השנה בספר נחמיה שאינו מזכיר כלל תקיעה בשופר. המצווה על כל אחד מישראל לשמוע תקיעת שופר נלמדת ממדרש חז"ל על הפסוק בתורה. המשנה מציינת את דעת ר' שמעון שמצוות התקיעה הינה רק במקדש, ומלווה את תקיעות החצוצרה שבכל ראש חודש במקדש. ייתכן שחכמים הרחיבו את מצוות התקיעה המקורית מן המקדש אל הגבולין באמצעות המדרש. ביתא ישראל לא שמעו על הרחבה זו ופרשו את המצווה כ"יום תפילה במנגינה ותופים" וכינו אותו גם 'בעל מטקע' – חג התופים.

הדיון:

עמדה 1:

כדי לתקוע בשופר ב"יום תרועה" של ראשית השנה צריך ללמוד מ"שופר תרועה" ביום הכיפורים של יובל, שבו מתקדשת שנת היובל - ולהעביר זאת ל"יום תרועה" בראשית כל שנה, ויחד עם זה ללמוד מחצוצרות במסעות המדבר ולהקדים תקיעה שלמה, פשוטה ומאחדת לכל תרועת שבר ומלחמה, ולאחריה -

לימוד כזה (המתואר בסוף מסכת ראש השנה) לא הגיע לאבות 'בית ישראל' מעולם, וגם אינו מתאים לדרכיהם בהבנת ה'אורית'.
(הרב יואל)

קושיה

תשובתו של הרב יואל שליט"א בנויה על ההנחה שהדרשות יצרו את ההלכות, אך לא כך לימדנו רבינו הרמב"ם בהקדמתו למשנה:

"דע כי כל מצווה שנתן הקב"ה למשה רבינו ע"ה ניתנה לו בפירושה, היה אומר לו המצווה ואחר כך אומר לו פירושה ועניינה. וכל מה שהוא כולל ספר התורה ... והפירוש ההוא היה כולל עניינים. והיו כותבים המצווה ולומדים על פה הקבלה. וכן אמרו רבותינו ז"ל בברייתא (בת"כ) וידבר ה' אל משה בהר סיני מה תלמוד לומר בהר סיני והלא כל התורה כולה נאמרה מסיני, אלא לומר לך מה שמיטה נאמרה בכלליה ובפרטיה ודקדוקיה מסיני, אף כל המצוות כלליהן ופרטיהן ודקדוקיהן מסיני. (לוי יצחק חריטון)

תשובה #1:

הערה לתשובת לוי יצחק חריטון:
השופר והתרועה מוזכרים עשרות פעמים במקרא.
בשום מקום לא הוזכרה תקיעת שופר באחד לחודש השביעי.
יתר על כן בספר נחמיה (ז, עב-ח, יב) תיאור מפורט של האחד לחודש השביעי.
מוזכרים שם קריאה בתורה, הסברתה לעם, אכילה, שמחה - אך לא תקיעת שופר!
כיצד נסביר את היעדרותה של תקיעת השופר מכל ספרי המקרא?
לדעתי השאלה אחרת:
ברור שקהילת ביתא ישראל לא הכירה מסורת של תקיעת שופר, אחרת הייתה כמובן מאמצת אותה, זו מצוה קלה מאוד, וגם טקס מרגש.
השאלה היא מה זה מלמד על זמן היפרדותה של קהילת ביתא ישראל מהמיינסטרים.
מתי התיעוד העתיק ביותר שיש לנו על תקיעת שופר? (יוסי זיו)

תשובה #2:

הנה דברי הרמב"ם עצמו בהלכות ממרים, ומהם תראה שגם אצל הרמב"ם יש מרחב שלם בין דברי הקבלה שאין בהם מחלוקת ולא יכולה להיות, לבין כל מה שלמדו חכמים מן התורה במידות שהתורה נדרשת בהן ומדעתם, ובמרחב הזה לא היו מחלוקות כל עוד הכריע בית הדין הגדול בכל מחלוקת - ובהלכות קידושין קרא הרמב"ם למרחב הזה "דברי סופרים" ביחס לקידושי כסף, אף שברור שהם יוצרים קידושין של תורה לכל ההלכות - וד"ל ואכמ"ל -
אין ספק אצלי, שאילו הכיר הרמב"ם את מגילות קומראן וספרי בית שני, היה מרחיב עוד יותר את ההגדרות האלה. (הרב יואל בן נון)

תשובה #3:

לדעתו של ר' שמעון בר יוחאי, אין תקיעות אלא במקדש.
היו אלה חז"ל שהרחיבו את החוק המקראי מהמקדש לגבולין. (מאיר בר אילן)

תמיכה:

שמעתי בשיעור של הרב אייל ורד בשם הרב שרקי שכיוון שעיקר התקיעה הייתה בבית המקדש ולא במדינה, שימרו בביתא ישראל את הדין הזה ולא תקעו. (ידידיה שחור)

קושיא על תשובה 4:

אם בית ישראל שימרו את המנהג להימנע מתקיעה בשופר מחוץ לבית המקדש, מדוע הקריבו קורבנות מחוץ למקדש עד ימי פייטלוביץ' (ליאור גולג'יר)?

מענה לקושיא זז

הקרבת קרבנות מחוץ למקדש נהגה ביב בימי בית ראשון ובמקדש חוניו בימי בית שני. באזורים אלו עברו/ישבו ביתא ישראל בדרכם לאתיופיה. יתכן שזה המקור למנהגם לקיים הקרבה מחוץ למקדש שבירושלים. לעומת זאת, סביר להניח, שכאשר התקבעה תקנת חז"ל לתקיעת שופר בגבולין, הם כבר היו מנותקים ממסורות העם היהודי. (יוסי זיו)

מצוות התורה:

הראשון לחודש השביעי

(1) ויקרא – פרשת בהר

"..."

(2) במדבר יט א

ובחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא־קֳדָשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מִלְאכַת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם:
והקרבתם אישה... (מקרא)

(3) תקיעה בחצוצרות:

*לעת צרה:

במדבר י' ט.

"וכי תבואו מלחמה על ארצכם על הצר הצורך אתכם על הצר הצורך אתכם והרעותם בחצוצרות"

*בראש חודש:

(3) "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשיכם ותקעתם בחצוצרות על עלותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזיכרון לפני אלוהיכם אני ה' אלוהיכם". (במדבר י' י)

תקיעה בשופר ביובל

ויקרא כה, י'

והעברת שופר תרועה בחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל־אַרְצְכֶם

(תורה)

תקיעה בשופר בראש חודש – במקדש?.

תהלים פא:

"תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו. כי חוק לישראל הוא..."

מסורת יהודי אתיופיה:

ביתא ישראל לא נהגו לתקוע בשופר כלל אלא להתכנס לתפילה המלווה בנגינת הקייסים כבכל חג.

חז"ל:

המשנה:

2) פרקים ראשונים על קידוש החודש, פרק שלישי תקיעת שופר, פרק רביעי ברכות (התפילה)

מצוות התקיעה במקדש

5) משנה ראש השנה פרק ג

שופר של ראש השנה של יעל פשוט,

ופיו מצפה זקב,

ושתי חצוצרות מן הצדין. (מצוות התקיעה בראש חודש)

שופר מאריך וחצוצרות מקצרות,

שמצות היום בשופר.

בתעניות בשל זכרים כפופין,

ופיהן מצפה כסף,

ושתי חצוצרות באמצע.

שופר מקצר וחצוצרות מאריכות,

שמצות היום בחצוצרות.

שנה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות.

רבי יהודה אומר: בראש השנה תוקעין בשל זכרים, וביובל בשל יעלים.

(חז"ל - משנה)

תקיעה בשבת בבית המקדש והרחבתו לבית הדין

יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעים, אבל לא במדינה.
משחרב בית המקדש, התקין רבן יוחנן בן זפאי, שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין.

תקיעת השופר בבית הכנסת

וכן מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת, או שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת, ושמע קול שופר
או קול מגלה, אם כון לבו, יצא; ואם לאו, לא יצא.

מדרש חז"ל – האם המצווה במקדש או בגבולין

מדרש ויקרא רבה כט, יב.

רבי יוחנן וריש לקיש הוון יתבין מתקשין ואמרין תנינו יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת
במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה, אם דבר תורה הוא ידקה בגבולים אם אינו דבר תורה אפלו במקדש
לא ידקה, עד דאינו יתבין מתקשין, עבר פהנא אמרין אתא מרא דשמעתא גיזיל ונשאל ליה, אגלין
לשאילין ליה, אמר לון כתוב אקד אומר (ויקרא כג, כד): זכרון תרועה, וכתוב אקד אומר (במדבר כט, א): יום
תרועה יהיה לכם, הא כיצד, בזמן שבא בשבת זכרון תרועה, מזכירין אבל לא תוקעין. אמר רבי שמעון בן
יוחאי ידקה במקדש שהו יודעין זמנו של חדש ואל ידקה בגבולין שאין יודעין בזמנו של חדש, דאמר רבי
שמעון בן יוחאי (במדבר כט, א ב): יום תרועה יהיה לכם ועשיתם אשה, מקום שהקרבת קריבין.

(חז"ל)